

REDACTIONEEL

1 OASE#72

Terug naar school / Back to School

EDITORIAL

Nadat het schoolprogramma in Vlaamse en Nederlandse architectuurkringen jarenlang stiefmoederlijk is behandeld, wordt de vraag naar de betekenis van schoolarchitectuur vandaag opnieuw gesteld. Recentelijk verschenen tal van monografische studies die de school als onderwerp hebben. Er vinden rondleidingen en studiereizen, internationale tentoonstellingen en interdisciplinaire symposia over dit thema plaats. Zelfs schoolmeubilair is een issue.¹ Ook de aandacht vanuit het beleid lijkt in stijgende lijn te gaan: in Nederland werd al in de jaren negentig de Scholenbouwprijs ingevoerd en in Vlaanderen heeft de Vlaams Bouwmeester scholenbouw tot een van zijn centrale aandachtspunten voor de komende jaren uitgeroepen.²

Er kunnen talloze redenen worden aangedragen voor deze vernieuwde belangstelling. Vooreerst stelt de huidige informatiemaatschappij duidelijk nieuwe eisen aan het onderwijs. Het klassieke pedagogische project dat zich exclusief op 'kennisverwerving' richt, negeert de hedendaagse condities van de kennis. Men gaat er vandaag de dag van uit dat kennis zich snel ontwikkelt, dat er zeer véél kennis voorhanden is én dat ze zeer beschikbaar is. Het doorgeven en memoriseren van een geselecteerde hoeveelheid 'belangrijke' kennis lijkt zijn betekenis te verliezen. In de actuele kenniseconomie wordt een kritische en creatieve omgang met kennis verwacht. De ontwikkeling van vaardigheden om nieuwe informatie op te sporen, bestaande kennis aan te passen aan nieuwe inzichten, en het eigen 'leren' goed te

organiseren staat hierbij centraal. Bovendien maakt het gesloten negentiende-eeuwse schoolmodel plaats voor een meer 'open' benadering van de school. Scholen zijn nu eerder dienstverlenende instanties zoals openbare bibliotheken, gemeentehuizen en ontmoetingscentra dan vormende instellingen, wat wordt aangegeven door een nieuwe terminologie: 'Brede School', 'studiehuis' en 'leercentra'.

Tegelijkertijd is de hedendaagse maatschappij geseculariseerd en ontzuild. De ideologische scherp-slijperij ging gepaard met verlicht opdrachtgeverschap en een frenetieke bouwwoede. De katholieke negentiende-eeuwse colleges werden niet zelden bewust in neogotische stijl gebouwd, terwijl de (doorgaans seculiere) stadsschooltjes zich met hun classicistische of neorenaissancefacades en industriële ornamentiek doelbewust van de ambachtelijke pronkzucht afkeerden. De naoorlogse scholenbouw in Vlaanderen en Nederland mag dan nog gekleurd zijn door de diverse professionele debatten en formele stromingen,³ toch lijkt de 'stijlkwestie' – hier begrepen als de architectonische opschik die aan bepaalde levenbeschouwelijke idealen uitdrukking moest geven – steeds minder prominent te zijn geworden. Is het schoolprogramma vandaag in beide landen de hoeksteen van de welvaartsstaat, dan is het sterke, ideologische opdrachtgeverschap nu zoekgeraakt in de administratieve molen van de hedendaagse bureaucratie ofwel overgenomen door private ontwikkelaars die in de scholenbouw eerder een

Redactioneel

2 OASE#72

After years of treating the school programme like a neglected step-child, Flemish and Dutch architecture circles are once more considering the significance of school architecture. A number of monographs focusing on the school have been published recently. Tours and study trips, international exhibitions and interdisciplinary symposia are taking place. Even school furniture is back as an issue.¹ Official policy also seems to be increasingly focused on the subject: in the Netherlands, an award for school architecture was inaugurated back in the 1990s, and in Flanders the Flemish Government Architect has designated school construction as one of his key points of interest for the next several years.²

This renewed interest can be attributed to a multitude of reasons. First, today's information society is clearly placing new demands on education. The classical pedagogical project exclusively geared toward 'knowledge acquisition' ignores the current conditions of knowledge. These days, it is taken as a given that knowledge develops rapidly, that a vast amount of knowledge is available and highly accessible. The passing on and memorising of a selected quantity of 'important' knowledge appears to be losing its significance. In the current knowledge economy, a critical and creative approach to knowledge is required. The focus is on developing skills to unearth new information, adapt existing knowledge to new insights and organise individual 'learning' effectively.

In addition, the closed, nineteenth-century school model is giving way to a more 'open' approach to the school. Schools, like public libraries, town halls and community centres, have increasingly become service agencies rather than formative institutions, as indicated by a new terminology: the 'under-one-roof school', the 'study house' or the 'learning centre'.

Meanwhile, contemporary society has become secularised and its traditional ideological and religious divisions have been dismantled. Ideological differences used to be matched by enlightened patronage and a frenzy of construction. The Catholic secondary schools of the nineteenth century were often consciously built in neogothic style, while the – usually secular – municipal schools, with their classical or neorenaissance facades and industrial ornamentation, deliberately spurned traditional ostentation. Post-war school construction in Flanders and the Netherlands may have been influenced by various professional polemics and formal currents,³ but the 'style question', here understood as the architectural ornamentation intended to express specific ideological principles, seems to have become increasingly less prominent. For all that the school programme today may be the cornerstone of the welfare state in both countries, ideological patronage has become lost in the administrative wheels of today's bureaucracy or replaced by private developers who are more likely to consider the economic interest of building schools than to be driven by societal motivations.

Editorial

economisch belang onderkennen dan dat ze maatschappelijke motieven zouden hebben.

Binnen de moderne samenleving is het statuut van een school ten slotte fundamenteel gewijzigd. Kerken lopen leeg, musea en theaters trekken de straat op en de stedelijke centra worden gigantische openluchtmusea. De school is een van de weinige architectuurprogramma's die een veralgemeend publiek karakter behouden. Vaak is de school het enige middel om een belangrijk deel van de bevolking te bereiken. Het is de eerste plek waar kinderen, jongeren en (nieuwe) ouders met het openbare leven en sociale verwachtingspatronen in contact komen. Scholen representeren bepaalde waarden die de louter professionele sfeer van het onderwijsprogramma overstijgen.

Het is duidelijk dat deze maatschappelijke ontwikkelingen een impact hebben op de actuele scholenbouw. Dit OASE-nummer wil evenwel positie innemen tegen een vrij courante gedachte waarbij de architectuur wordt gezien als de directe vertaling van een maatschappelijk project (Brede School of het studiehuis), van een pedagogisch systeem of een welbepaalde didactiek. Daardoor, zo betoogt dit nummer, degradeert men de betekenis van architectuur tot een facilitair apparaat dat volledig ten dienste staat van het programma en nauwelijks een eigen inzet heeft. In dit nummer benaderen we de hedendaagse schoolarchitectuur vanuit een aantal specifieke schoolprojecten en vanuit de typische vragen waarmee ontwerpers worden geconfronteerd,

3 OASE#72

Finally, the status of a school within modern society has fundamentally changed. Churches are being deserted, museums and theatres come out into the street and city centres are becoming giant open-air museums. The school is one of the few architectural programmes to retain a generalised public character. Often the school is the only way to reach a significant portion of the population. It is the first place in which children, teenagers and (new) parents come in contact with public life and the patterns of social expectations. Schools represent certain values that transcend the purely professional sphere of the education programme.

These societal developments clearly have an impact on current school construction. This issue of OASE nonetheless aims to take a stand against a fairly widespread outlook, in which architecture is seen as the direct expression of a societal project ('under-one-roof school' or 'study house'), of a pedagogical system or well-considered didactics. In such interpretation, this issue argues, the meaning of architecture is degraded to a utilitarian apparatus entirely at the service of the programme, with scarcely any stake of its own. In this issue, we consider contemporary school architecture based on several specific school projects and the typical questions designers face, rather than based on a general societal demand for new school architecture. We want to show how designers operate, or can operate, strategically, in widely varying ways, within the conditions defining school construction in Flanders and the Netherlands today.

eerder dan vanuit een veralgemeende maatschappelijke vraag naar nieuwe schoolarchitectuur. We willen laten zien hoe ontwerpers op uiteenlopende manieren strategisch (kunnen) opereren binnen de condities die de scholenbouw vandaag in Vlaanderen en Nederland beheersen.

Twee bijdragen tonen hoe ontwerpers op een proactieve manier kunnen ingrijpen in het beleid door op creatieve wijze zelf hun opdracht te formuleren en concrete oplossingen aan te dragen voor actuele en urgente schoolproblematieken. Het *SchoolParasites*-project wil een alternatief bieden voor tijdelijke uitbreidingen aan scholen, nu doorgaans in de vorm van containers. SMaR zet zich in voor de verbetering van scholen in kansarme wijken in Brussel. Hun verhalen, waaruit een ander 'inzetten' op architectuur spreekt, tonen echter ook het 'deficit' van het opdrachtgeverschap in de actuele scholenbouw als een harde, soms onoverkoombare realiteit.

Door het sterk genormeerde karakter van het programma, de vaak stringente budgettaire restricties, maar ook door het publieke statuut dat aandacht vraagt voor de verschijning van het gebouw in zijn omgeving, dwingt het ontwerpen van een school de architect tot het maken van strategische ontwerpkeuzes. OASE vroeg vier architecten een portfolio samen te stellen over een eigen schoolproject en hun strategische omgang met de diverse condities die de opdracht stelde (programma, site, budget, enz.) te expliciteren.

Terug naar school / Back to School

Two articles demonstrate how designers can intervene in policy in a proactive way, by creatively formulating the commission themselves and proposing concrete solutions to current and urgent school problems. The *SchoolParasites*-project aims to provide an alternative to temporary school extensions, which usually take the form of containers. SMaR is dedicated to improving schools in disadvantaged neighbourhoods in Brussels. Their stories, which testify to a different 'stake' in architecture, also reveal, however, the 'deficit' of patronage in current school construction as a hard, sometimes insurmountable reality.

Due to the highly standardised character of the programme, the often stringent budgetary restrictions, but also the public status that demands attention be paid to the appearance of the building within its setting, designing a school often forces an architect to make strategic design choices. OASE asked four architects to compile a portfolio on one of their own school projects and to make explicit their strategic approach to the diverse conditions presented by the commission (programme, site, budget, and so forth). The choice of these four firms is to a certain extent arbitrary – others could just as easily have been selected – but their projects do touch on various issues relevant to school construction in the Netherlands and Flanders today. Architettura, through a highly individualist reading of history, focuses on the autonomous position of the designer in relation to the school commission and articulates its choice of

De keuze voor deze vier bureaus is tot op zekere hoogte arbitrair, maar de projecten raken wel aan diverse problematieken die voor de hedendaagse scholenbouw in Nederland en Vlaanderen relevant zijn. Architettura stelt via een eigenzinnige lectuur van de geschiedenis de autonome positie van de ontwerper ten opzichte van de schoolopgave scherp en articuleert haar keuze voor een 'arme' schoolarchitectuur. Jeroen Geurst toont hoe door middel van uitgekende tectonische keuzes middelen kunnen worden vrijgemaakt voor overmaat en duurzaam bouwen. Gerard Maccreanor illustreert hoe via het werken aan de hand van typologie noties van collectiviteit en de representatie van een scholengemeenschap in een scholengebouw kunnen worden opgenomen. Het collectief ssa/xx demonstreert hoe via relatief eenvoudige architectonische ingrepen en een gerichte acceptatie van een gegeven context de voor Vlaanderen typische conditie van een dichtgeslibd en onleesbaar geworden gebouwencomplex functioneel kan worden herdacht en terug een coherente publieke identiteit kan worden verleend. Complementair aan deze projectpresentaties schreef Mechthild Stuhlmacher een bijdrage over recente schoolarchitectuur in Nederland op basis van gesprekken met een reeks architecten die uitgesproken schoolontwerpen op hun naam hebben staan: Theo Kupers van N2-architecten, Onix architecten, Ton Venhoeven en de *éminence grise* van de Nederlandse scholenbouw, Herman Hertzberger.

Ten slotte bevat dit nummer vier reflexieve bijdra-

gen die inzoomen op plannen en beelden van, en/of vertogen over (historische) schoolprojecten om (soms onvermoede) relaties tussen ontwerp, programma, representatie en ideologie bloot te leggen. De bijdrage van de pedagogen Jan Masschelein en Maarten Simons situeert de 'vraag naar architectuur' in het actuele pedagogische discours. De auteurs gaan in op de notie 'leeromgeving' en stellen de impliciete logica van dit begrip scherp. In de tekst wordt duidelijk tot welke architectuur – of beter tot welke non-architectuur – het radicaal doordenken van dit discours leidt. Tot een analoge conclusie komt Tijn Vanmeirhaeghe, die in zijn bijdrage de notie van 'transparantie' in de scholenbouw centraal stelt. Hij confronteert de architectonische wijze waarop deze notie speelt in de door Alison en Peter Smithson ontworpen Hunstanton Secondary School met haar ideologische rol in het (in Nederland opkomende) vertoog van 'De Nieuwste School'. Maarten Van Den Driessche presenteert een close reading van twee projecten: de Delftse Montessorischool van Herman Hertzberger, een klassieker uit de naoorlogse architectuurgeschiedenis, en een recent, onuitgevoerd wedstrijdproject voor de uitbreiding van een school in leper van de hand van Wim Cuyvers. Zijn lectuur laat zien hoe beide architecten in hun ontwerp op een bewuste, maar erg verschillende manier omgaan met thema's als spel, gewoonte, groepsvorming en territoriumafbakening. Het door Johan Lagae samengestelde beeldessay over het Collège du Saint-Esprit in Bujumbura (Burundi), een

Redactioneel

4 OASE#72

a 'lean' school architecture. Jeroen Geurst shows how resources can be freed up for extra space and durable construction by means of cunning tectonic choices. Gerard Maccreanor illustrate how, by working on typology, notions of collectivity and the representation of a school community can be incorporated in a school building. The ssa/xx collective demonstrates how, through relatively simple architectural interventions and a focused acceptance of a given context, the condition, typical of Flanders, of a silted up and now undecipherable building complex can be functionally rethought and given a newly coherent public identity. To complement these project presentations, Mechthild Stuhlmacher has written an article on recent school architecture in the Netherlands, based on conversations with a series of architects with striking school designs to their name: Theo Kupers of N2-architecten, Onix architecten, Ton Venhoeven and the *éminence grise* of Dutch school construction, Herman Hertzberger.

Finally, this issue includes four reflective articles focusing on plans and images of, and/or polemics about, (historic) school projects in order to reveal – sometimes unsuspected – connections between design, programme, representation and ideology. The article by pedagogues Jan Masschelein and Maarten Simons situates the 'demand for architecture' within the current pedagogical discourse. The authors address the notion of the 'learning environment' and bring the implicit logic of this concept into focus. Their text makes clear

Terug naar school / Back to School

to what sort of architecture – or rather to what sort of non-architecture – the radical conceptualisation of this discourse leads. Tijn Vanmeirhaeghe comes to an analogous conclusion, focusing in his article on the notion of 'transparency' in school construction. He compares the architectonic way in which this notion is manifested in the Hunstanton Secondary School, designed by Alison and Peter Smithson, with its ideological role in the discourse on the 'Nieuwste School' ('Newest School') – a discourse that is gaining ground in the Netherlands. Maarten Van Den Driessche presents a close reading of two projects: the Montessori school in Delft by Herman Hertzberger – a classic in post-war architecture history – and a recent, unimplemented competition project for a school in Ypres by Wim Cuyvers. His reading shows how both architects, in deliberate but very different ways, approach such themes as play, habits, group formation and territorial demarcation in their designs. The picture essay compiled by Johan Lagae on the *Collège du Saint-Esprit* in Bujumbura, Burundi, a 'tropical modernist' complex from the 1950s, serves as a 'memento' in this issue. It aims to show that a 'modern, open' school architecture does not necessarily house a 'modern, open' school regime, but on the contrary can be the scene of paternalistic and disciplining school rituals. These four articles, interspersed throughout the issue, serve as keys to read and re-read the contemporary school projects presented here.

Editorial

'tropisch modernistisch' complex uit de jaren vijftig, fungeert in dit nummer als een 'memento'. Het wil duidelijk maken dat een 'moderne, open' schoolarchitectuur niet noodzakelijk een 'modern, open' schoolregime herbergt, maar integendeel kan fungeren als de scène voor bevoogdende en disciplinerende schoolse rituelen. Deze vier bijdragen, die doorheen het nummer zijn verweven, vormen evenvele sleutels waarmee de hier gepresenteerde hedendaagse schoolprojecten kunnen worden gelezen en herlezen.

Johan Lagae, Mechthild Stuhlmacher, Bas van der Pol, Maarten Van Den Driessche (gastredacteur)

5 OASE#72

Johan Lagae, Mechthild Stuhlmacher, Bas van der Pol, Maarten Van Den Driessche (guest editor)

Translation: *Pierre Bouvier*

¹ Exemplarisch in dit verband zijn bijvoorbeeld de recente publicatie *De Haagse School* (Rotterdam, 2006), of de studiereizen en rondleidingen naar scholenbouw in Vlaanderen en Nederland, georganiseerd door het Vlaams Architectuur Instituut.

² Deze keuze van de Vlaams Bouwmeester hangt samen met de recente beslissing van de Vlaams Minister van Onderwijs om een omvangrijke financiële inhaaloperatie met betrekking tot scholenbouw door te voeren. Zie in dat verband Bart Verschaffel en Maarten Van Den Driessche, *School als ontwerpogave. Recente schoolarchitectuur in Vlaanderen (1995–2005)* (Gent, 2006).

³ Zie Tjeerd Boersma en Ton Verstegen, *Nederland naar school* (Rotterdam, 1996). Het ontbreekt tot op heden aan een analoge studie voor de Belgische/Vlaamse scholenbouw.

Terug naar school / Back to School

¹ In this regard, the recent publication *De Haagse School* (Rotterdam, 2006) or the study trips and tours of schools in Flanders and the Netherlands by the Flemish Architecture Institute are notable examples.

² This decision by the Flemish Government Architect coincides with the recent decision of the Flemish Minister of Education to initiate an extensive financial catch-up operation with regard to school construction. In this context, see Bart Verschaffel and Maarten Van Den Driessche, *School als ontwerpogave. Recente schoolarchitectuur in Vlaanderen (1995–2005)* (Ghent, 2006).

³ See Tjeerd Boersma and Ton Verstegen, *Nederland naar school. Twee eeuwen bouwen voor een veranderende onderwijs* (Rotterdam, 1996). An analogous study of Belgian/Flemish school construction has yet to be conducted.